

УДК 378.14.03(477)

Е. ЯЩЕНКО

Тернопільський національний економічний університет

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ: ВИХОВНИЙ АСПЕКТ

У статті розкривається виховний аспект змістового наповнення педагогічного спілкування, структури вербальної взаємодії викладача і студента, особистості педагога, його стилю спілкування й індивідуального впливу. Виявлено залежність формування комунікативної культури студентів від ціннісного наповнення педагогічного спілкування в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Ключові слова: педагогічне спілкування, комунікативна культура, студенти-економісти, виховання.

Постановка наукової проблеми, її зв'язок із важливим науковими та практичними завданнями. На викладача сучасної вищої школи покладаються функції допомоги студентам у досягненні успіху в комунікативній сфері, особистісного розвитку у навчально-виховному процесі та майбутній професійній діяльності. Зміна ставлення до процесу виховання у ВНЗ в цілому зумовлює тенденцію розширення функцій викладача, підвищення його фахового, духовного та культурного рівня, якісного вдосконалення педагогічної комунікації, створення особистісно орієнтованого середовища в студентській аудиторії і, відповідно до цієї мети – технології організації паритетної взаємодії. Саме в наш час постала необхідність у підготовці педагогічних кадрів, які готові до педагогічного моделювання, конструювання та проектування у освітньому просторі вищого навчального закладу в умовах інформаційного суспільства.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій з проблеми свідчить, що предметне висвітлення теоретико-методологічних аспектів проблеми формування комунікативної культури базується на наукових дослідженнях психологів, педагогів і філософів і залежить від: структури вербальної взаємодії викладача і студента (О. Бодальов, А. Брудний, В. Грехнев, В. Кан-Калік, О. Леонтьєв, С. Мусатов, А. Реан, М. Тоба, І. Тодорова, А. Хараш), творчої особистості вчителя (О. Киричук, В. Моляко, Т. Нетчинова, Т. Флоренська), а також від ефективності впровадження педагогічних технологій організації навчально-виховного процесу (В. Безпалько, О. Пехота, І. Підласий, С. Сисоєва). Дослідження з вивчення специфіки підготовки майбутніх фахівців в контексті сучасних проблем комунікації проводили А. Алексюк, Н. Боритко, Н. Волкова, В. Гриньова, І. Зязюн, А. Капська, Л. Рувинський, Н. Скотна, Ф. Хміль, Т. Шепеленко та інші.

Однак дослідниками не знайдено єдиних наукових концептуальних положень щодо технологічного забезпечення організації виховного процесу в ВНЗ, детального опису системи виховних впливів, засобів, змістового наповнення педагогічного спілкування у формуванні комунікативної культури та духовних цінностей майбутніх економістів.

Мета статті – проаналізувати залежність формування комунікативної культури студентів вищих навчальних закладів від змістового ціннісного наповнення педагогічного спілкування, структури вербальної взаємодії викладача і студента, особистості педагога, його стилю спілкування й індивідуального впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Враховуючи соціально-економічні особливості сучасного етапу розвитку суспільства, часткову деградацію системи моральних, духовних, естетичних цінностей молоді людини, зростаючі тенденції до зниження загального культурного рівня студентського загалу, орієнтацію на прагматизм освітнього процесу, слід акцен-

тувати посилену увагу на впровадженні особистісно орієнтованих педагогічних технологій організації навчання і виховання студентів.

Формування культури особистості – не зовнішній, а внутрішній процес людини, котрий залежить від бажання духовно розвиватися. Викладач ВНЗ покликаний сприяти формуванню у майбутнього професіонала потреби в реалізації особливих ціннісних еталонів, котрими керуються, приймаючи як норми моралі, суспільства розвинутих країн Заходу і Сходу, оскільки вони ґрунтуються передусім на визнанні важливості й унікальності кожної особистості. Власне, в контексті таких цінностей і відбувається формування сучасних, найбільш перспективних освітніх систем та технологій (головною специфічною рисою системи японської освіти, наприклад, є курс морального виховання) [10, с. 36]. Підвищення рівня духовності суспільства, вдосконалення культури, як зазначає О.Платонов, є не самоціллю, а необхідною умовою формування гармонійної особистості, подальшого зміцнення матеріальних і духовних основ сучасного життя, подолання негативних явищ, що знайшли відображення в девальвації соціальних і моральних цінностей, падінні інтересу до громадських справ, прояві бездуховності і скептицизму [11, с. 130].

В умовах сучасного інформаційного суспільства особливо актуальною є проблема формування комунікативної культури студентів, ефективність вирішення якої залежить від педагогічного спілкування як важливого засобу виховного впливу у ВНЗ.

Сучасна виховна теорія і практика, зауважує І. Бех, «в результаті тривалих дослідницьких пошуків сформулювала ключове наукове положення, згідно з яким спілкування дає можливість успішно реалізовувати комплекс заходів щодо формування гармонійно розвиненої особистості і ... це являє ... основну умову її виховання» [2, с. 53].

У наш час культура комунікацій (Р. Рюнт, Г. Макбурні) ґрунтується на принципах діалогічних рівноправних відносин, толерантності, взаємовідповідальності, створенні нової глобальної парадигми політики вищої освіти, домінантою якої є педагогічна міжнародна етика [12].

Проблема формування комунікативної культури пов'язана із наявністю індивідуального прагнення особистості до прекрасного, вибору тону, змісту, поведінки, рівня спілкування з іншими. Вона знаходиться в тісному комплексному взаємозв'язку з формуванням естетичної культури особистості. На думку Г. Шевченко, поряд із формуванням моральності людини слід розвивати її естетичні смаки [14]. Естетичні потреби людини виражаються в її переживаннях, спілкуванні з людьми, світом довкілля. На прикладі наукових досліджень в галузі педагогіки можна побачити, що сучасні вчені І. Зязюн, Г. Сагач [5, с. 255] розглядають мистецтво слова як предмет виховного впливу.

Виховання духовної особистості студента, як зауважує О. Іванова, здійснюється і шляхом міжособистісного впливу між студентами; студентами і викладачами; в позанавчальній діяльності. Мовиться про естетичне спілкування, яке включає елементарні етичні навички поведінки, естетику взаємовідносин, що діє у праці, побуті, відпочинку. За спеціальної організації навчально-виховного процесу спілкування має велику виховну силу [6]. Сучасна виховна система вищих навчальних закладів спрямовується на розвиток у студентів потреби у самовихованні, завдяки чому у них позитивно розв'язується проблема ставлення до знань і відходить бажання в простому факті отримання диплому [13, с. 5].

Викликає науковий інтерес характеристика відповідей 600 респондентів ВНЗ економічного профілю на одне із запитань анкети про фактори впливу на формування їхньої комунікативної культури. Досліджено, що найважливішим фактором для майбутніх економістів (Тернопільського національного економічного університету, Чортківського інституту підприємництва та бізнесу, Херсонського державного університету, Львівського державного університету внутрішніх справ України) є середовище спілкування. На другому місці студенти виокремили вплив освіти і навчання, на третьому – виховання в сім'ї. Незначними факторами впливу для студентів є са-

морозвиток, ЗМІ тощо. Аналіз відповідей респондентів дає підстави зробити висновок про те, що за умов спеціально організованого освітнього середовища, паритетних взаємостосунків між педагогами і студентами, особистісно орієнтованої педагогічної комунікації вищій навчальний заклад може стати основним чинником формування культурної і вихованої особистості.

Актуальною сьогодні у виховній діяльності ВНЗ є проблема спілкування викладача зі студентом. Як зауважує Л. Белоусова, саме воно утруднює процес навчання у вищому навчальному закладі, якщо у викладача відсутнє терпляче ставлення; є іронія і байдуже ставлення до проблем студентської аудиторії, що породжує недовіру, лицемірство, фальш у стосунках і, в свою чергу, призводить до низького рівня засвоєння матеріалу, втрати інтересу до навчання, пропусків занять та розвитку різних конфліктних ситуацій [3, с. 149]. Ефективність процесу навчання і виховання у вищій школі, як відомо, визначається великою кількістю дидактичних факторів та системи виховного впливу, особливе значення серед яких має чинник, пов'язаний зі структурою суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У низці експериментальних досліджень на матеріалах середньої і вищої школи доведено, що результативність навчально-виховного процесу здебільшого залежить від конкретних особливостей структури вербальної взаємодії викладача і студентів. Ефективність виховного впливу педагогічної комунікації на особистісне становлення студентства залежить від реалізації завдань цієї взаємодії, особистості викладача, його стилю спілкування й індивідуального впливу, сприймання та розуміння один одного, формування взаємостосунків під час навчальної взаємодії, мистецтва його здійснення, духовного наповнення.

Саме тому ефективним впливом володіє викладач-комунікатор (ініціатор впливу), використовуючи низку комунікативних психотехнік та індивідуальний вплив. Характер обміну інформацією в навчально-виховному процесі – це активний процес, при якому за допомогою системи знаків суб'єкти взаємодії впливають один на одного задля зміни поведінки, поглядів, стану тощо. Важливою умовою ефективної педагогічної взаємодії є майстерна організація способів організації тексту і риторичних прийомів, володіння основами говоріння і слухання, оперування єдиною, або схожою системою кодифікації та декодифікації інформації, однакове розуміння ситуації. Педагогічне спілкування сприяє зародженню бажання студентів до саморозвитку на основі занурення в світ культури і духовності. Виховний вплив педагогічного спілкування за умов особистісно орієнтованого підходу системи вищої освіти спрямований на розвиток у майбутнього професіонала-економіста комунікативної грамотності у вигляді знань (що подаються у поняттях, визначеннях, теоріях, закономірностях, законах, моделях, класифікаціях, категоріях, фактах, уявленнях); комунікативної компетентності у сфері норм (які пов'язані з міжособистісною взаємодією, етикою та етикетом спілкування, відображаються у правилах соціальних ролей, методиках, алгоритмах, вказівках, техніках) та змістового, культуротворчого в контексті цінностей (котрі проявляються у сфері відносин, а саме: орієнтуванні на взірці публічного виступу, наслідуванні прикладу, формуванні ідеалів, устремлень, вартостей, прагнень, творення механізмів інтимно-особистісного спілкування, емпатії, викоріненні стереотипів поведінки, установок).

Важливу роль у здійсненні такого виду впливу відіграє невербальна комунікація, котра містить оптико-кінетичну та пара-екстралінгвістичну системи, візуальний контакт, організацію простору і часу. Загальна моторика різних частин тіла відображає емоційні реакції людини і слугує необхідним засобом комунікації викладача. Міміка, жести, пантоміміка, система вокалізації голосу, його якість та діапазон, тональність, включення в мову пауз, сміху, темп мовлення – ці прийоми збільшують семантично значиму інформацію і підкріплюють ефективність методів педагогічної комунікації. Відтак комунікативний механізм полягає у взаємовпливах суб'єктного досвіду людей,

які знаходяться в просторовій близькості і мають можливість бачити, слухати, торкатись один одного, легко здійснювати зворотний зв'язок.

Теоретичні знання і досвід, які транслюється викладачем, залежать від виховних цілей педагога, а також навчальних та психокорекційних. Тому він проектує вплив на: а) становлення особистості, її почуття, переконання, прагнення, уподобання; б) мотиви студента; в) засоби реалізації цієї спрямованості через знання, способи дій на основі умінь і навичок, стратегії поведінки у нестандартних ситуаціях.

У сучасній вищій освіті слід акцентувати увагу на проблемі особливого індивідуального впливу педагога за умов довіри, саморозкриття, духовності. С. Біблер писав, що людина може навчати когось життя тільки тоді, коли вона не вчить, не повчає, оскільки вчитель повинен навчати учнів не лише нормативних знань, а й життя, виходити «за межі вчительської ролі» [4].

Історичне коріння комунікативних впливів, як зазначає Г. Балл, сягає в давнину – аж до майєвматичних діалогів Сократа [1, с. 23]. Діалог створює оптимальний психологічний фон повноцінних і відкритих взаємовідносин між людьми, особливо в освітній діяльності. Діалогічні відносини – це такі контакти, які виникають лише за умови сприйняття одним із партнерів цілісного образу іншого на основі визнання його належності до певної спільноти, до якої він відносить і себе [1]. Такий стиль відносин прогнозує відповідні реакції поведінки, переживання, емоційний фон партнерів при комунікативному впливі.

Емоційно-чуттєва форма внутрішнього діалогу спонукається потребою в самоповазі. Суб'єктивно ця потреба відображається як почуття власної гідності, віри в себе, самолюбства, відчуття своєї правоти, самозадоволення, душевної гармонії, відчуття цілісності, системності, автономності, налаштування на позитивне мислення. В основі діалогу криється потреба самоусвідомлення: пізнавальний інтерес до себе, розуміння своєї ціннісно-сислової сфери, аналізу і усвідомлення власного Я, своїх комунікативних можливостей, вимогливості до себе. Дійова форма внутрішнього діалогу спонукається потребою у самотворенні, самоактивності і саморозвитку. Її зміст виявляється у бажанні вплинути на себе, самоствердитись через переборення себе, прагненні до самозміни, розвитку, самовиявлення, духовного самовдосконалення [1].

Згідно з концепцією О. Леонтьєва (на засадах теорії діяльності), реалізація мети педагога-комунікатора не зводиться до збагачення «поля значень» учня після наданої в його розпорядження об'єктивної інформації, а до зміни і перебудови «сислового поля» учня [8]. Тому викладач сьогодні повинен не лише забезпечувати функцію трансляції знань, але й майстерно презентуючи інформацію, впливати на розвиток культури, духовності та особистісних новоутворень студента ВНЗ на засадах основних рис діалогічної взаємодії – відкритості, спонтанності, довіри, співпереживання.

Прояви індивідуальності викладача, його поведінка під час навчальної і виховної взаємодії є провідним чинником становлення особистості. Здатність педагога до прояву індивідуального впливу залежить від типу особистості, основних властивостей комунікативної, особистісної та мотиваційної структури людини. В подальшому це впливає на сприйняття педагога загалом, визначає бажання та мотивацію студентів до самовдосконалення.

Грунтовних змін зазнає навчально-виховний процес під дією виховної функції педагогічного спілкування, котре пропонується типом педагогічних стратегій – аналітичної, організаційної та методичної. За першої стратегії тип відносин між суб'єктами навчально-виховної діяльності наближається до авторитарних. Другий і третій – притаманні викладачам, котрі взаємодіють на основі партнерства, успішно реалізують принципи педагогіки співробітництва, прагнуть до запровадження інтерактивних методів навчання, самовдосконалення та ефективно організують співпрацю [7]. Типологія індивідуальних стилів та типів стратегій презентувалась вченими на основі змістової і результативної характеристик педагогічної діяльності [1, 9].

Отже, саме за умов педагогічного спілкування, в основі якого – діалогічний підхід, по-іншому формулюється проблема комунікації, центральною ланкою якої є дослідження розвивальної стратегії особистості студента, його саморозвитку в організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Особистісно орієнтований підхід набуде практичного значення за умов доведення до конкретного опису виховних впливів, засобів, змістового наповнення педагогічного спілкування, котрі можуть бути зреалізовані в освітній практиці як психолого-педагогічній системі, що враховує особливості студентів як суб'єктів саморозвитку.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. Центральною проблемою сучасної науки є формування культурної, толерантної, високomorальної, духовної особистості, яка вдосконалюється за допомогою виховних впливів педагогічного спілкування викладача. У нашому теоретизуванні використовуємо особистісно орієнтований підхід, який ставить за мету розвиток вищих духовних цінностей особистості в процесі професійної підготовки.

У сучасній науці загострюється проблема вдосконалення рівня майстерності педагогічного спілкування викладача. В зв'язку з цим актуалізується пошук нових технологій, котрі спрямовуються на розвиток його особистісних якостей, мовленнєвої та комунікативної компетентності, умінь контактування. Результативність навчально-виховного процесу здебільшого залежить від конкретних особливостей структури вербальної взаємодії викладача і студентів, реалізації завдань цієї взаємодії, особистості педагога, його стилю спілкування й індивідуального впливу, сприймання та розуміння один одного, формування взаємостосунків під час навчальної взаємодії, майстерності педагога.

В умовах інформаційного суспільства актуальною є ідея впровадження технологій педагогічного проектування організації виховного процесу в ВНЗ. Вона охоплює нові вимоги до педагогічного спілкування та підготовки викладачів щодо здійснення педагогічної комунікації з метою формування комунікативної культури студентів-економістів і передбачає більш детальні наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Балл Г. Зрушення у суспільній свідомості та діалогічний підхід в освіті / Г. Балл // *Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : кн. для вчит.* / [В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, А. Г. Волинець та ін.] / за ред. Г. О. Балла, О. В. Киричука, Р. М. Шамелашвілі. – К. : ЗИН, 1997. – 136 с.
2. Бех І. *Виховання особистості* : у 2 кн. / І. Бех. – Кн. 2: *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
3. Белоусова Л. О. *Виховна система ВНЗ : питання теорії та практики* / Л. О. Белоусова. – Х. : НУА, 2004. – 145 с.
4. Библер В. С. *От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век* / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1991. – 413 с.
5. Зязюн І. А. *Краса педагогічної дії : навч. посіб.* / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Укр.-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
6. Іванова О. І. *Естетичне середовище як складова частина виховного процесу студентів вищих навчальних закладів* / О. І. Іванова // *Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. праць (гол. ред. Г. П. Шевченко)*. – Вип. 2 (25). – Луганськ. : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2008. – С. 45–51
7. Куценко Г. В. *Когнітивний стиль і стратегія педагогічної діяльності* / Г. В. Куценко // *Психологія*. Вип. 39 / відп. за вип. Н. І. Остроуменко. – К. : Освіта, 1992. – С. 12–20.
8. Леонтьєв А. А. *Педагогическое общение* / А. А. Леонтьєв. – М. : Знание, 1979. – 48 с.
9. Маркова А. К. *Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя* / А. К. Маркова, А. Я. Никонова // *Вопросы психологии*. – 1997. – № 5. – С. 40–48.
10. Митина Л. М. *Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях* / Л. М. Митина // *Вопросы психологии*. – 1997. – № 4. – С. 28–39.
11. Платонов О. *Проблема формування духовного світу особистості в сучасних філософських концепціях* / О. Платонов // *Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць*.

Вип. XXVIII [за заг. редакцією В. І. Сипченка]. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2005. – С. 130 – 133.

12. Рюнт Р. Перевиховання людства : глобалізація навчального плану і педагогічної міжнародної етики в новому столітті / Розанн Рюнт // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 105 – 113.

13. Соловей М. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості / М. Соловей, В. Демчук // Рідна школа. – 2004. – Червень. – С. 33–37.

14. Шевченко Г. П. Естетична свідомість в структурі духовної культури особистості / Г. П. Шевченко // Вісник ЛДПУ імені Тараса Шевченка. – 2002. – № 11 (55). – С. 5–6.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2012.

Яценко Э.

Тернопольский национальный экономический университет, Украина

ВЛИЯНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ: ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье раскрывается воспитательный аспект содержания педагогического общения, структуры вербального взаимодействия преподавателя и студента, личности педагога, его стиля общения и индивидуального влияния. Подчеркнута зависимость формирования коммуникативной культуры студентов от ценностного наполнения педагогического общения в условиях информационного общества.

Ключевые слова: педагогическое общение, коммуникативная культура, студенты-экономисты, воспитание

Yaschenko E.

Ternopil National Economic University, Ukraine

INFLUENCE OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION UPON FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE AMONG PROSPECTIVE ECONOMISTS: EDUCATIONAL ASPECT

The article deals with the comprehensive research of educational aspect as a constituent part of pedagogical communication, structure of verbal interaction between a tutor and a student, teacher's personality and his/her communication style and individual influence. The author revealed the interdependence between formation of students' communicative culture and value-oriented contents of pedagogical communication under conditions of modern information society.

Keywords: pedagogical communication, communicative culture, students-economists, education.